

ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԲԱՆԿԵՐՈՒՄՆԵՐՔԻՆ ԱՌԴԻՏԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԲԱՐՁՐԱՅՆԵԼՈՒ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՈՐՈՇ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Առևտրային բանկերում հիմնական խնդիրը ներքին աուդիտի կազմի ճիշտ ձևավորումն է, որը շատ հարցերում որոշում է տվյալ ոլորտի արդյունավետությունը:

Համաշխարհային պրակտիկայում հստակեցված են ներքին աուդիտի դերը, դիրքն ու գործառույթները ներքին հսկողության համակարգում: Ներքին աուդիտի հիմնական դերը առևտրային բանկերում ներքին հսկողության գործող համակարգի արդյունավետության գնահատումն է:

Այսօր տվյալ ստորաբաժանման գործունեությունը չի կարելի համարել արդյունավետ: Տարբեր պատճառներ կան պայմանավորված այդ իրավիճակի հետ: Կանգ առնենք հիմնական գործոնների վրա:

Ամենից առաջ անհրաժեշտ է տարանջատել ներքին հսկողության համակարգի և ներքին աուդիտի գործառույթները: Ներքին աուդիտի հինգ հիմնական նպատակներ կան, որոնք են.

- Տեղեկատվության ամբողջականություն և հուսալիությունը:
- Համապատասխանություն քաղաքականությանը, նախագծին, արարողակարգերին և օրենքին:
- Ակտիվների պահպանման ապահովումը:
- Ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործումն ու տնտեսումը:
- Կազմակերպության ստորաբաժանումների նպատակներին ու խնդիրներին հասնելը:

Վերափոխելով և ընդլայնելով կիրառության շրջանակը՝ ներքին հսկողությունը 20-րդ դարի վերջում վերածվել է ռիսկերի հսկողության գործիքի, որտեղ նրա գործառույթները միահյուսվում են ռիսկերի կառավարման գործառույթի՝ ռիսկերի կառավարման հետ:

Այսպիսով, ներքին հսկողությունը կազմակերպության գործունեության դիտարկման և ստուգման համակարգ է, որը նպատակ ունի գնահատել կառավարչական որոշումների հիմնավորվածության և արդյունավետության մակարդակը, ոչ բարենպաստ իրավիճակները և շեղումները, ղեկավարությանը ժամանակին իրազեկել ռիսկերի վերացմանը, նվազեցմանը և կառավարմանը վերաբերող տեղեկատվությունը՝ կառավարչական որոշումների կայացման համար:

Ներքին հսկողության պահանջների միասնականացման պատմության ժամանակակից փուլը սկսվել է 1985թ.՝ ԱՄՆ-ում: Ստեղծվել էր ոչ արժանահավատ ֆինանսական հաշվետվությունների դեմ պայքարի Ազգային կոմիտե, որը հայտնի է իր առաջին նախագահ Ս.Տրեդուեի անունով, որպես Տրեդուեի հանձնաժողով: Իրենց կողմից թողարկված 1987 թվականի հաշվետվությունը, բացի այլ ցուցումներից, կոչ էր անում միավորել ջանքերը՝ պայմանավորվածություն ձեռք բերելով ներքին հսկողության հիմնական հասկացությունների միասնականությունը ապահովելու համար: Հիմնվելով այդ առաջարկության վրա՝ աշխատանքային խումբը, Տրեդուեի կոմիտեի հովանավորող կազմակերպությունների հովանավորության ներքո, իրականացրել է ներքին հսկողությանը վերաբերող տվյալ ժամանակաշրջանում առկա գրականության ուսումնասիրություն: Այդ աշխատանքների արդյունքները հասարակությանը ներկայացվել են 1992թ. «Ներքին հսկողության ինտեգրված հայեցակարգ» վերնագրով: Այդ փաստաթուղթը կարճ ընդունված է անվանել COSO-ի հայեցակարգ, COSO-ի մոդել կամ պարզապես՝ COSO¹:

COSO մոդելի առավել հետևողական կիրառողներից է բանկային հսկողության Բազելյան հանձնաժողովը: 1998թ. այն թողարկել է 2 կարևորագույն փաստաթուղթ՝ «Ներքին հսկողության

¹ Об организации внутреннего контроля в кредитных организациях и банковских группах [Электронный ресурс] : Положение Банка России от 16.12.2003 г. № 242-П. – сайт Банка России. – Режим доступа: <http://www.cbr.ru/publ/vestnik>. Загл. с экрана.

համակարգի գնահատման հիմունքներ» և «Բանկերում ներքին հսկողության համակարգի կազմակերպման հիմունքները», որոնք ուղղված են գնահատելու բանկերում ներքին հսկողության արդյունավետությունը: Բազելյան հանձնաժողովը վերահսկող բոլոր մարմինների համար առաջարկել է սկզբունքների հավաքածու, համաձայն որի, պետք է կառուցվի բանկի ներքին հսկողության համակարգերի համապատասխանության գնահատումը բոլոր հաշվեկշռային և ետհաշվեկշռային գործիքների մասով: 2000թ. հուլիս և 2001թ. օգոստոս ամիսներին հրատարակվել էին նաև «Վարկային կազմակերպություններում ներքին աուդիտը և կարգավորող մարմինների հարաբերությունները ներքին և արտաքին աուդիտորների հետ», ինչպես նաև «Բանկերում ներքին աուդիտը և կարգավորող մարմինների ու աուդիտորների փոխհարաբերությունները» փաստաթղթերը:

Բանկային վերահսկողության Բազելյան հանձնաժողովի ցուցումներին համապատասխան, ներքին հսկողության համակարգը բաղկացած է հետևյալ հինգ փոխկապակցված բաղադրիչներից.

1. Կառավարչական հսկողություն և հսկողության մշակույթ:
2. Ռիսկերի բացահայտում և գնահատում:
3. Հսկողության իրականացում և իրավասությունների տարանջատում:
4. Տեղեկատվություն և փոխազդեցություն:
5. Մոնիթորինգ և թերությունների ուղղում:

Այսպիսով, առաջնորդվելով տվյալ մոդելով, կազմակերպության նպատակը պետք է լինի ոչ թե այնպիսի հսկողության մեխանիզմի ստեղծումը, որն ամբողջությամբ կերաշխավորի շեղումների, սխալների և ոչ արդյունավետ աշխատանքի բացակայությունը, այլև այնպիսի համակարգի ձևավորումը, որը հնարավորություն կտա այդ խնդիրները ժամանակին բացահայտել և վերացնել՝ նպաստելով աշխատանքի արդյունավետության բարձրացմանը:

Սակայն, նույնիսկ ներքին հսկողության լավ կառուցված և կազմակերպված համակարգն անհրաժեշտություն ունի գնահատելու իր արդյունավետությունը՝ ինչպես իր առջև դրված խնդիրների իրագործման, այնպես և տնտեսման տեսանկյունից: Այդ նպատակներին էլ ծառայում է ներքին աուդիտը:

Արևելքի երկրներում ներքին աուդիտը ձևավորվել է 20-րդ դարի սկզբին և զարգացման մեծ ազդակներ է ստացել Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո՝ ի պատասխան ընկերությունների ապակենտրոնացման և գործարքների ծավալների մեծացման: 1941թ. ԱՄՆ-ում ստեղծվել էր ներքին աուդիտորների ինստիտուտ՝ ներքին աուդիտորների մասնագիտացված ասոցիացիա, որը նպատակ էր հետապնդում ներքին աուդիտորի մասնագիտությունը զարգացնել և դարձնել հանրաճանաչ, ինչպես նաև մշակել ներքին աուդիտի գործունեության ստանդարտներ:

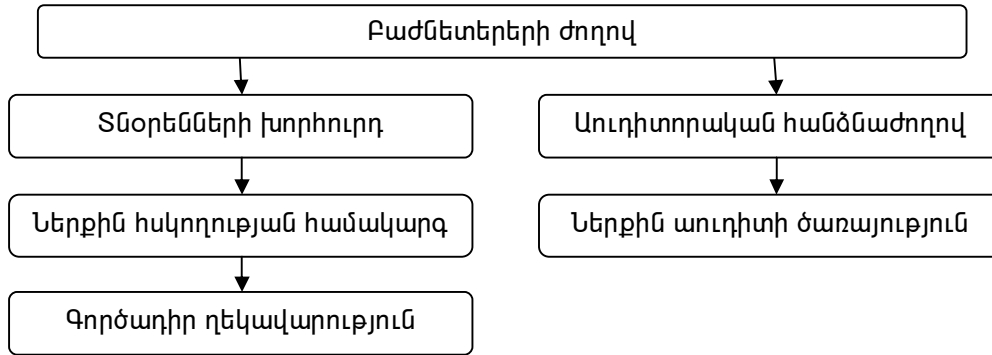
Ռուսաստանի Գաշնության աուդիտորական գործունեության կանոններում (ստանդարտներում) տրվում է ներքին աուդիտի հետևյալ սահմանումը. Ներքին աուդիտը տնտեսական սուբյեկտի վրա կազմակերպված, սեփականատերերի շահերին ուղղված և իր ներքին փաստաթղթերով կանոնակարգվող հսկողության համակարգ է՝ հաշվապահական հաշվառման վարման սահմանված կանոնների պահպանման և ներքին հսկողության համակարգի գործունեության հուսալիության նկատմամբ: Ռուսաստանում ներքին աուդիտի ծառայությունը ոչ վաղեմի երևույթ է: Սակայն նշված ստորաբաժանման գործունեության արդյունավետությունը առաջին հերթին որոշվում է ոչ թե գոյություն ունենալու ժամկետով, այլ նրանով, թե որքանով է գրագետ կազմակերպված նրա կառուցվածքը:

Պրակտիկայում գոյություն ունի ներքին աուդիտի ծառայության կազմակերպման 2 հիմնական մոտեցում. առաջինը հետևյալն է¹.

1. Ներքին աուդիտը նպատակաուղղված է կազմակերպությունում ստեղծել և պահպանել ներքին հսկողության արդյունավետ համակարգ, տարբեր ռիսկերի բացահայտում և նվազեցում կազմակերպության համար: Այս դեպքում ներքին աուդիտի ծառայությունը հաշվետու է ընկերության բաժնետերերին՝ հանդես գալով որպես աուդիտորական հանձնաժողով:

¹ Викторов, П. Служба внутреннего аудита – ресурс эффективной работы современного совета директоров, 2010 год [Электронный ресурс] / П. Викторов. – сайт Института внутренних аудиторов. Режим доступа: http://www.iaa.ru/inner_auditor/publication/member_articles., Загл. с экрана.

Ներքին աուդիտի ծառայության կազմակերպում (1 մոտեցում)

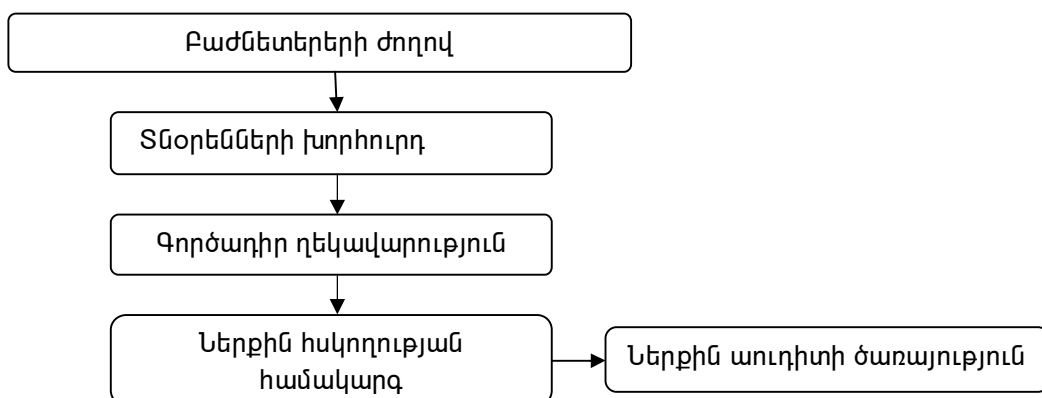
Աուդիտորական հանձնաժողովը ընտրվում է տարեկան ժողովում: Ընտրության գործընթացը նույնն է, ինչ տնօրենների խորհրդի համար, սակայն որոշ երկրներում գոյություն ունեն լրացուցիչ պահանջներ: Օրինակ պահանջվում է, որպեսզի աուդիտորական հանձնաժողովի անդամների 2/3-ը ունենան բարձրագույն ֆինանսական կամ հաշվապահական կրթություն: Այսպիսի մոտեցման դեպքում ներքին աուդիտը անկախ է կազմակերպության գործառնության ղեկավարությունից:

Անկասկած, անաչառությունն ու անկախությունը որակավորումներ են, որոնք տարբերում են ներքին աուդիտի ծառայությունը այլ ստորաբաժանումների ծառայություններից: Խոսքը գնում է կազմակերպչական անկախության մասին, ինչը մեծապես կախված է տվյալ ստորաբաժանման ենթակայության մակարդակից:

Տրեդվեի կոմիտեն հովանավորող հանձնաժողովը (COSO) կազմակերպության ռիսկերի կառավարման հայեցակարգային հիմունքներում նշում է, որ ներքին աուդիտի ստորաբաժանումը կազմակերպվում է այնպես, որպեսզի ապահովի կազմակերպության գործունեության գնահատման անաչառությունը և անսահմանափակ մոտքը բարձրագույն ղեկավարության ու տնօրենների խորհրդի աուդիտորական հանձնաժողովի մոտ, իսկ գլխավոր աուդիտորի ենթակայության մակարդակը (կազմակերպության ներսում) պետք է հնարավորություն տա ներքին աուդիտի ստորաբաժանմանը իրեն վերապահված գործառնությունները իրականացնել արդյունավետ: Այդ խնդրի լուծմանն առավելապես համապատասխանում է ներքին աուդիտի ենթակայությունը կազմակերպության տնօրենների խորհրդին (աուդիտի կոմիտեին): Որպեսզի, ներքին աուդիտը հնարավորություն ունենա իրականացնել իր առջև դրված պարտականությունները, նրա ղեկավարը պետք է հաշվետու լինի կազմակերպության համապատասխան մակարդակի ղեկավարին:

2. Աուդիտի կազմակերպման երկրորդ մոտեցումը հետևյալն է. ներքին աուդիտի գործունեությունն ուղղված է ֆինանսական հաշվետվությունների և հաշվապահական գործընթացների ստուգմանը, կազմակերպության ակտիվների պահպանմանը: Դրա հետ մեկտեղ, ներքին աուդիտի ստորաբաժանումը հանդիսանում է ֆինանսական բաժնի ստորաբաժանում, իսկ ներքին աուդիտի ղեկավարը ենթակա է կազմակերպության կամ ստորաբաժանման ֆինանսական տնօրենին (գծանկար 2):

Ներքին աուդիտի ծառայության կազմակերպում (2-րդ մոտեցում)

Առաջին մոտեցումը բնորոշ է ՀՀ-ի առևտրային բանկերի մեծամասնությանը համար: Աուդիտը ֆորմալ կախվածության մեջ է կազմակերպության ֆունկցիոնալ ղեկավարից, որը պատասխանատվություն է կրում ներքին հսկողության համակարգի վիճակի համար:

Համապատասխանաբար առաջին դեպքում ներքին աուդիտը հանդիսանում է բարձրագույն ղեկավարության «աչքերն ու ականջները», իսկ երկրորդ դեպքում՝ կազմակերպության ֆինանսական ղեկավարության «աչքերն ու ականջները»:

Ցավոք, ՀՀ ԿԲ նորմատիվ փաստաթղթերում շատ հստակ չի սահմանվում ներքին աուդիտի տեղն ու դերը: Օրենսդրորեն ամրագրված չեն աուդիտորական հանձնաժողովի պարտականություններն ու գործառույթները: Շատ դեպքերում *ներքին հսկողություն* և *ներքին աուդիտ* տերմինները օգտագործվում են համարժեք: Այս իրավիճակում, առևտրային բանկերի ղեկավարությունը ներքին աուդիտը հաճախ օգտագործում է որպես ռիսկերի հսկողության գործիք (ինչը պետք է ապահովի ներքին հսկողության համակարգը), և ոչ թե որպես ամբողջ համակարգի գնահատման գործիք: Կազմակերպչականորեն, շատ բանկերի ներքին աուդիտի ծառայություններն ընդգրկված են ներքին հսկողության ծառայության կազմում, որոնց գործառույթների մեջ ընդգրկված է ռիսկերի հսկողության կազմակերպումը: Ելնելով դրանից՝ տվյալ համակարգի և կառուցվածքի գնահատման օբյեկտիվությունը աուդիտորների մոտ գրեթե բացակայում է:

Ներքին աուդիտի օրենսդրորեն անկախ լինելու ոչ բավարար պահանջները հնարավորություն չեն տալիս ՀՀ առևտրային բանկերին ակտիվորեն օգտագործելու իրենց գործունեության արդյունքները որպես բանկի ներքին հսկողության համակարգի գնահատական: Բազելյան հանձնաժողովը «Բանկերի ներքին հսկողության համակարգը. կազմակերպման սկզբունքները» հրատարակման մեջ հսկող մարմիններին առաջարկում է օգտագործել տարբեր մեթոդներ, այդ թվում՝ եթե ներքին աուդիտի ծառայության աշխատանքի որակը գնահատվում է բավարար, ներքին աուդիտորների հաշվետվությունները կարող են օգտագործվել որպես նախնական նյութ՝ բանկում հսկողության հետ կապված խնդիրների բացահայտման համար»¹:

Ենթադրվում է, որ այս իրավիճակի լուծումը մեծապես կախված է ներքին աուդիտի կարգավիճակի օրենսդրորեն ամրապնդումով և աուդիտորական հանձնաժողովի ինստիտուտի ներդրումով:

Ներքին աուդիտը արտացոլում է գոյություն ունեցող հսկողության համակարգը և դրա արդյունավետությունը՝ օգնելով ղեկավարներին ստանալ արժանահավատ տեղեկատվություն բանկի ակտիվների օգտագործման վերաբերյալ՝ հետագայում համապատասխան որոշումների կայացման և թերությունների վերացմանը ուղղված հստակ գործողությունների իրականացման համար: Բացի այդ, այն զբաղված է բաց թողնված սխալների պատճառների ու հետևանքների վերլուծությամբ և բացահայտմամբ, իրատեսական և իրագործելի առաջարկությունների մշակմամբ, ինչպես նաև դրանց հետագա վերացմանն ուղղված գործողությունների ընթացքի վերահսկմամբ: Աուդիտը չի կարող համարվել ավարտված այնքան ժամանակ, մինչև ներդրված չլինեն աուդիտորական առաջարկությունները և վերացվեն բացահայտված թերացումները:

ՀՀ առևտրային բանկերում ներքին աուդիտը, մեծամասամբ, շարունակում է արտաքին աուդիտը, այսինքն, մեծամասամբ ուղղված է ֆինանսական հաշվետվությունների արժանահավատության, գործընթացների սահմանված կարգերին և կանոններին համապատասխանության, հարկերի հաշվարկման և վճարման ճիշտ լինելու հաստատմանը: Հաճախ ՀՀ առևտրային բանկերի ղեկավարությունը ներքին աուդիտը դիտարկում է որպես լավ հայտնի Ռեվիզիա բառի ժամանակակից անվանմամբ, որի հիմնական խնդիրն է կազմակերպության ակտիվների պահպանության ապահովման ստուգումը, պակասորդների և գողությունների բացահայտումն ու

¹ О рекомендациях Базельского комитета по банковскому надзору [Электронный ресурс]: Письмо Банка России от 10.07.2001 г. № 87-Т. сайт Банка России. Режим доступа: <http://www.cbr.ru/publ/vesnik>. Загл. с экрана.

վերացումը: Որպես մման մոտեցման հետևանք՝ ներքին աուդիտը կենտրոնանում է ոչ թե առկա գործընթացների կատարելագործման հնարավորությունների բացահայտման ուղղությամբ, այլ թերացումների և մեղավորների բացահայտման ուղղությամբ: Այս իրավիճակը հաճախ առաջանում է այն դեպքերում, երբ չի ապահովվում ներքին աուդիտի բավարար անկախությունը բանկի գործադիր ղեկավարությունից:

Մյուս պատճառը, որով աուդիտորների գործունեությունը հանգում է գործընթացների սահմանված պահանջներին համապատասխանության ստուգմանը, հանդիսանում է իրենց ոչ բավարար որակավորման մակարդակը: Հաճախ, ներքին աուդիտում աշխատում են կամ այլ ստորաբաժանումների նախկին մասնագետները (վարկավորման վարչություն, ծրագրավորող, բանկային քարտերի սպասարկման բաժին), կամ նախկին արտաքին աուդիտորները:

Միջազգային պրակտիկայում ներքին աուդիտի կազմակերպման տարբերակ է աուքտրսինգի կազմակերպումը, այսինքն՝ ներքին աուդիտի ֆունկցիաների մասնակի կամ ամբողջական փոխանցումը մասնագիտացված կազմակերպությանը կամ արտաքին խորհրդատուին:

Այլ եղանակ է՝ կոտրսինգը: Նպատակը այն է, որպեսզի ստեղծվի ներքին աուդիտի ստորաբաժանում՝ վարկային կազմակերպության շրջանակներում, իսկ որոշ դեպքերում՝ ներգրավեն մասնագիտացված կազմակերպությունների մասնագետների կամ արտաքին խորհրդատուի:

Աուքտրսինգի և կոտրսինգի օգտագործման պոտենցիալ առավելություններն ընդգրկում են¹

- Տարբեր ոլորտներում մասնագետների ծառայություններից օգտվելու հնարավորություն:
- Բարձր որակավորված աուդիտորական կադրերին հասանելիություն:
- Աուդիտորական ռեսուրսների ներգրավման ճկունության ապահովում (օրինակ նոր համակարգերի ներդրման դեպքում, կամ ոչ պլանային աուդիտ իրականացնելու ժամանակ, անհրաժեշտություն չի լինի ընդլայնել ներքին աուդիտորների կազմը, կամ այլ նախագծերից ռեսուրսների շեղումը):
- Առաջադիմական տեխնոլոգիաներին և նոր աուդիտորական մեթոդիկաներին հասանելիությունը:

Այսպիսով գոյություն ունեն իրական հնարավորություններ՝ բարձրացնելու ներքին աուդիտի գործունեության արդյունավետությունը առևտրային բանկերում: Դրա հետ մեկտեղ, հարկ է նշել, որ այսօր շատ երկրներում օրենսդրորեն սահմանված է հատուկ կառուցվածքային միավորների ստեղծումը, որոնք իրականացնում են ներքին աուդիտ միայն առևտրային բանկերի համար: Չնայած որ ֆինանսական միջնորդների և ֆինանսական շուկայի մասնակիցների գործունեությունը խստիվ կանոնակարգվում է, ոչ ապահովագրական ընկերությունները, ոչ վարկային կազմակերպությունները, ոչ ներդրումային ֆոնդերը պարտավոր չեն ձևավորել ներքին աուդիտի ստորաբաժանումներ: Շատ երկրներում կազմակերպությունների համար պահանջ է առաջանում ունենալ մման ստորաբաժանումներ, եթե դուրս են գալիս միջազգային ֆինանսական շուկա: Միջազգային բորսաների մեծամասնությունը արժեթղթերի թողարկողներից, հրապարակային ֆինանսական հաշվետուներից պահանջում են աուդիտորական հանձնաժողովի հաշվետվությունը ներքին հսկողության համակարգի գործունեության արդյունավետության վերաբերյալ: Հետևաբար, ներքին աուդիտի արդյունավետության բարձրացման խնդիրները, ՀՀ-ում միջազգային ֆինանսական շուկայում ակտիվ ընդգրկվելու պարագայում, ապագայում կստանան ավելի մեծ արդիականություն:

Гоар Симонян

Некоторые задачи повышения эффективности внутреннего аудита в коммерческих банках

Аннотация

Растущий интерес к внутреннему аудиту обусловлен тем, что внутренний аудит является одним из немногих доступных и в то же время недооцененных ресурсов, правильное

¹ Соколов, Б. Н. Внутренний контроль в коммерческой организации (организация, методики, практика) / Б. Н. Соколов. – М.: РОФЕР, 2006. – 250 с.

использование которого может повысить эффективность банковской деятельности. Внутренний аудит – это неотъемлемая часть отлаженного корпоративного управления.

Для анализа продуктивности аудита следует использовать качественные и количественные показатели. Они должны определять динамику выполнения годового плана по внутреннему аудиту. Кроме того, система показателей должна позволить оценить степень удовлетворенности заказчиков (клиентов) от выполненной аудиторами работы. Стоит отметить, что подход к повышению качества внутреннего аудита должен быть комплексным. Только выполнение всех вышеперечисленных мероприятий будет в наибольшей степени способствовать совершенствованию работы банка.

Gohar Simonyan

Some Issues on increasing the Efficiency of Internal Audit in Commercial Banks of Armenia

Abstract

The growing interest in internal audit is due that, the internal audit is one of the few available and at the same time, under-appreciated resource, the proper use of which can increase the efficiency of the banking activity.

Qualitative and quantitative indicators should be used to analyze the efficiency of the audit. They should identify the dynamics of implementation of the annual internal audit plan. In addition, a system of indicators should allow assessing customers' (clients') degree of satisfaction to the execution of the auditors. It should be noted that the approach to improve the quality of internal audit should be comprehensive. Only the performance of all of the activities mentioned above will be best to promote the improvement of the banking activity.